

KINH NGHIỆM BẢO TỒN DI SẢN CỦA LÀNG DỆT YUKI, TỈNH IBARAKI, NHẬT BẢN

NGUYỄN THỊ THU HƯƠNG*

Công cuộc bảo tồn và phát huy/khai thác giá trị di sản văn hóa mang tính toàn cầu, thể hiện những sáng tạo riêng của một cộng đồng nhất định, trong quá trình ứng xử với di sản của chính cộng đồng mình, do mình làm chủ và thụ hưởng các giá trị văn hóa nói chung. Những kinh nghiệm hữu ích từ công cuộc bảo tồn và phát huy giá trị di sản từ một cộng đồng/tiểu cộng đồng cụ thể, chí ít cũng là những bài học mang tính ứng dụng khả thi đối với các cộng đồng có môi trường văn hóa tương đồng, từ đó, góp phần nâng cao nhận thức của từng thành viên cộng đồng đối với di sản, tạo ra hiệu ứng tích cực mang tính tổng lực cho sự tham gia của cộng đồng địa phương cùng các nhà quản lý, các nhà khoa học và doanh nghiệp vào sự nghiệp bảo tồn và phát huy giá trị di sản, trở thành động lực cho phát triển bền vững đời sống văn hóa - xã hội đương đại.

Với Việt Nam, trong số hơn 2000 làng nghề truyền thống, có không ít làng nghề đã và đang đứng trước nguy cơ chuyển đổi, tiếp biến hoặc tan rã để mưu sinh theo những nghề nghiệp khác nhau, đáp ứng nhu cầu sinh tồn của cộng đồng. Chính vì thế, để củng cố, nâng cấp và tìm ra hướng đi phù hợp với điều kiện xã hội đương đại, vừa bảo tồn được nghề thủ công truyền thống quen thuộc, vừa phát triển kinh tế và bảo lưu được truyền thống văn hóa làng nghề ở hàng trăm làng quê Việt Nam hiện nay, việc quan tâm giao lưu, học hỏi những kinh nghiệm từ các làng nghề của các nền văn hóa

tương đồng với Việt Nam là nhiệm vụ cần thiết. Điều đó không chỉ đòi hỏi nhận thức từ đội ngũ những người thực hành nghề tại các làng quê, mà còn là yêu cầu chính đáng đối với chính quyền, với đội ngũ quản lý văn hóa các cấp tại những địa bàn đã và đang hiện tồn làng nghề truyền thống ở Việt Nam. Với cách đặt vấn đề như vậy, bài viết này khởi đầu cho mục đích được gợi ra trên đây, bằng cách giới thiệu một số kinh nghiệm bảo tồn di sản văn hóa phi vật thể - kỹ thuật dệt vải truyền thống của làng Yuki, tỉnh Ibaraki, Nhật Bản, vùng đất có nhiều nét văn hóa tương đồng với các làng nghề dệt vải truyền thống của Việt Nam.

Làng Yuki với nghề dệt vải truyền thống

Nằm cách thủ đô Tokyo khoảng 70km về phía Bắc, kề bên dòng sông Kinu là ngôi làng Yuki xinh đẹp, thuộc thành phố Yuki, tỉnh Ibaraki, nơi nổi tiếng với kỹ thuật sản xuất vải có tên là Yuki - tsumugi, một loại vải truyền thống của Nhật Bản có từ thế kỷ thứ XVII, thời đại Edo (1603 - 1867) và tồn tại đến ngày nay. Hiện nay, Nhật Bản chỉ còn lại hai làng, vẫn giữ được kỹ thuật dệt vải truyền thống tsumugi - đó là làng Yuki và làng Oyama, thuộc thành phố Oyama, tỉnh Tochigi, cả hai làng đều nằm bên dòng sông Kinu. Loại vải Yuki - tsumugi nhẹ và ấm, với đặc điểm bền chắc nhưng mềm mại, với các mẫu hoa văn được thiết kế đẹp và khéo léo, cho cảm giác thoải mái, dễ chịu khi mặc. Vải được làm từ kén tằm. Sản xuất ra một tấm vải loại này phải trải qua nhiều quy trình rất phức tạp và mất nhiều công lao động. Mỗi tấm vải Yuki - tsumugi chỉ có chiều rộng khoảng 40 - 50cm, chiều dài từ 13 -

* Viện Văn hóa Nghệ thuật quốc gia Việt Nam

14m. Do khổ vải hẹp nên loại vải này đặc biệt được sử dụng để may thành những chiếc áo Kimono truyền thống (được ghép từ những dải vải dài có chiều ngang hẹp). Ngày nay, việc sản xuất loại vải này vẫn tiếp tục đóng vai trò quan trọng và có ý nghĩa xã hội to lớn đối với cộng đồng dân cư nơi đây thông qua nghề trồng dâu và nuôi tằm. Một trong những lý do để dệt nên những tấm vải lụa có chất lượng cao, chính là nhờ đất đai màu mỡ với khí hậu ẩm áp của tỉnh Ibaraki, là nơi mà cây dâu tằm mọc xanh tốt. Nhiều nhà nghiên cứu còn cho rằng, ngoài điều kiện thuận lợi về tự nhiên như thế, dân làng Yuki luôn có ý thức và quyết tâm tiếp nối truyền thống của tổ tiên: họ có xu hướng bảo vệ đất đai được thừa kế và mong muốn tiếp tục nghề trồng dâu, nuôi tằm, dệt vải của cha ông để lại.

Để sản xuất ra một tấm vải Yuki - tsumugi, người dệt phải sử dụng khung dệt truyền thống có tên là "Jibata" và trải qua rất nhiều quy trình, trong đó, quan trọng nhất là thực hiện ba bước theo thứ tự "Ito - tsumugi" - xe sợi tơ thô thành tơ mịn bằng tay, "Kasuri - kuruki" - buộc sợi để tạo hoa văn và "Jibataori" - căng khung dệt. Đây chính là nét độc đáo nhất của kỹ thuật dệt vải Yuki - tsumugi truyền thống. Không phải ngẫu nhiên mà, ngay từ năm 1956, Chính phủ Nhật Bản đã chính thức công nhận kỹ thuật dệt vải Yuki - tsumugi là tài sản văn hóa phi vật thể quan trọng cùng những khẳng định về giá trị lịch sử, nghệ thuật cao, được thể hiện bởi kỹ thuật quý báu của kỹ năng dệt độc đáo và những đặc trưng văn hóa của cộng đồng địa phương. Năm 1977, kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi được Nhà nước vinh danh, đưa vào Danh sách Nghề thủ công truyền thống quốc gia của Nhật Bản. Đến năm 2010, những giá trị vô giá của kỹ thuật dệt vải Yuki - tsumugi đã được UNESCO xét duyệt và tôn vinh, đưa vào Danh sách Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại.

Chỉ những tấm vải đẹp nhất được làm bởi bàn tay khéo léo và kỹ thuật tinh xảo của những thành viên Hội Bảo tồn kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba mới được coi là một tác phẩm văn hóa phi vật thể quan trọng. Các kỹ thuật truyền thống để sản xuất Yuki - tsumugi đã được truyền lại bởi các thành viên của Hội Bảo tồn kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba. Những hội viên của Hội trực tiếp tham gia vào quá trình duy trì những tiêu chuẩn cao về xe sợi, nhuộm

và dệt - đã được truyền lại từ thế hệ này sang thế hệ khác. Các bậc tiền bối, bằng tài năng sáng tạo đã thúc đẩy và ngày càng phát huy được kỹ thuật độc đáo này cho đến thời đại hôm nay. Ở Nhật Bản, một trong những cơ sở pháp lý để bảo tồn di sản văn hóa là *Luật tài sản văn hóa* được Chính phủ ban hành vào năm 1950.

Việc công nhận một tài sản văn hóa phi vật thể quan trọng theo *Luật tài sản văn hóa* giúp nâng cao nhận thức, sự hiểu biết và sự quan tâm của công chúng đối với di sản văn hóa phi vật thể. Hiện nay, rất nhiều người dân Nhật Bản ý thức được giá trị và vai trò của tài sản văn hóa phi vật thể quan trọng. Vì thế, kỹ thuật dệt vải Yuki - tsumugi được công nhận là tài sản văn hóa phi vật thể quan trọng (năm 1956), là nghề thủ công truyền thống của quốc gia (năm 1977) và được ghi danh vào Danh sách Di sản đại diện của thế giới (năm 2010) cũng góp phần nâng cao nhận thức của người dân về di sản văn hóa phi vật thể nói riêng và di sản văn hóa nói chung. Như vậy, việc bảo vệ và truyền dạy là vô cùng quan trọng đối với các cộng đồng địa phương, nơi có loại vải Yuki - tsumugi. Ngay từ năm 1961, một tổ chức có tên là Hội Bảo tồn kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi: một tài sản văn hóa phi vật thể đã được chính thức thành lập bởi các chính quyền địa phương có loại vải này nhằm cung cấp hỗ trợ tài chính cho việc bảo tồn và truyền dạy kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi.

Yuki - tsumugi đã tồn tại với người dân làng Yuki từ thế kỷ XVII. Cho đến nay, đã trải qua rất nhiều những thăng trầm, thay đổi về xã hội, văn hóa, kinh tế, nhưng tài sản quý giá này vẫn mãi tỏa sáng và là niềm tự hào của người Nhật Bản chính là nhờ có sự quan tâm của cả chính phủ và cộng đồng. Ngoài Hội Bảo tồn kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi, năm 1976, một tổ chức có tên là Hội Bảo tồn các kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba đã được thành lập và được chính thức công nhận bởi Chính phủ Nhật Bản theo điều 71, mục 2 của *Luật tài sản văn hóa* của Nhật Bản. Tổ chức này được chính phủ Nhật Bản công nhận là tổ chức nắm giữ tài sản này. Kỹ thuật dệt được bảo tồn bằng những nỗ lực của Hội cũng như của các chính quyền địa phương có liên quan và chính phủ Nhật Bản. Hội Bảo tồn các kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba chủ yếu gồm các thợ thủ công lành nghề,

120

khéo léo, nhiệt huyết. Văn phòng của Hội được thành lập trực thuộc Bộ Giáo dục của thành phố Yuki - tỉnh Ibaraki.

Khi mới thành lập, Hội Bảo tồn các kỹ thuật dệt Yuki- tsumugi Honba có 171 thành viên, cho đến nay, số thành viên giảm chỉ còn 128 người trực tiếp tham gia vào việc xe sợi, nhuộm, dệt vải trong một thời gian dài và có nhiệm vụ truyền lại những kỹ thuật này. Nguyên nhân của việc suy giảm hội viên là do ngày nay, xuất hiện nhiều loại vải hiện đại làm bằng sợi hóa học, dùng máy móc để xe sợi, những người thợ lành nghề giỏi kỹ thuật truyền thống có thể do tuổi già hoặc do sản xuất lụa bằng tay vừa tốn nhiều thời gian, công sức nhưng lại không đem lại nhiều lợi nhuận cao. Tuy số lượng hội viên có giảm nhưng tôn chỉ và nguyên tắc của Hội Bảo tồn các kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba luôn luôn nhất quán, là bảo tồn, truyền dạy và phát huy truyền thống này bằng tất cả nỗ lực của mình, thông qua những hoạt động cụ thể.

Trước tiên, mục đích mà Hội quan tâm đầu tiên: đó là bảo tồn và truyền nghề. Các kỹ năng truyền thống được truyền dạy thông qua các hoạt động thường xuyên như trao đổi, học hỏi kinh nghiệm, đào tạo cho thế hệ trẻ, giới thiệu và phát huy các kỹ năng, kỹ xảo, điều này dẫn tới việc truyền thống liên tục được bảo tồn và phát huy đến hôm nay và cả mai sau. Những hoạt động như vậy có ý nghĩa rất quan trọng đối với những người truyền dạy kỹ thuật dệt vải Yuki - tsumugi mà họ luôn tự hào. Những người truyền nghề được cộng đồng thành phố Yuki, chính quyền địa phương của tỉnh Ibaraki rất hoan nghênh và ủng hộ.

Thứ hai, Hội Bảo tồn các kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba đã tiến hành những biện pháp cụ thể để bảo vệ và phát huy các kỹ thuật truyền thống dệt Yuki - tsumugi gồm: (1) tổ chức các hội thảo chuyên đề, ví dụ hội thảo về kỹ thuật xe sợi, hội thảo về bảo tồn việc nhuộm chàm; (2) tổ chức các cuộc thi và bán các tác phẩm được làm bởi các kỹ thuật truyền thống nhằm thúc đẩy các kỹ thuật dệt vải Yuki- tsumugi và (3) hằng năm hỗ trợ kỹ thuật cho việc đào tạo người thừa kế. Thành phố Yuki, thành phố Oyama và các thành phố, thị trấn có liên quan thuộc tỉnh Ibaraki đóng góp về tài chính cho việc quản lý của Hội Bảo tồn các kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba. Ngoài ra, còn có các công ty và cá

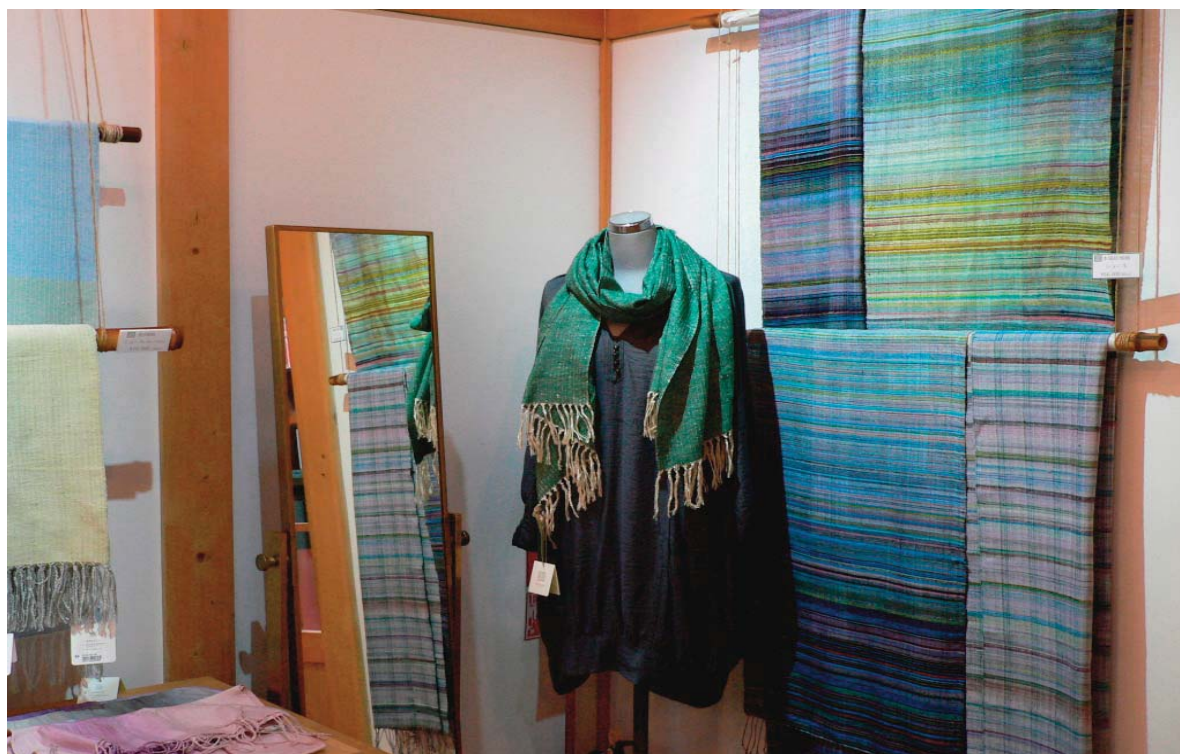
nhân cũng đóng góp tài chính hỗ trợ cho các hoạt động của Hội.

Thứ ba, chính quyền tỉnh Ibaraki và tỉnh Tochigi cũng có những hoạt động hỗ trợ để vải truyền thống Yuki - tsumugi được phát triển. Các nhà trưng bày vải Yuki - tsumugi và trang phục Kimono truyền thống đã được chính quyền tỉnh xây dựng. Tại nhà trưng bày, du khách có thể được phát miễn phí các tư liệu (từ gấp, tờ rơi) hướng dẫn, giới thiệu và quảng bá lịch sử nghề dệt, kỹ thuật dệt vải Yuki - tsumugi, được xem các dụng cụ, các bước và quy trình dệt vải thông qua các mô hình thợ dệt bằng sáp rất trực quan và sinh động, giúp người xem tưởng tượng được cách làm nên một tấm vải từ khâu đầu tiên đến khâu cuối cùng là như thế nào. Ngoài ra, các thiết chế, như "Bộ phận dịch vụ hướng dẫn nghề dệt" thuộc Trung tâm Công nghệ kỹ nghệ tỉnh Ibaraki", "Trung tâm Hỗ trợ kỹ thuật tsumugi" thuộc Trung tâm Công nghệ kỹ nghệ tỉnh Tochigi đã được thành lập nhằm giới thiệu, hướng dẫn, phục vụ khách tham quan, tìm hiểu về kỹ thuật dệt vải Yuki- tsumugi truyền thống. Cả hai trung tâm này thường tổ chức các chương trình liên quan đến việc truyền dạy kỹ thuật dệt Yuki- tsumugi. Ví dụ như tỉnh Ibaraki đã tổ chức một triển lãm đặc biệt có tiêu đề là "Tsumugi: Vẻ đẹp và kỹ xảo của lụa" tại Bảo tàng Nghệ thuật Tenshin tại tỉnh Ibaraki vào năm 2001. Tương tự, tỉnh Tochigi cũng tổ chức một triển lãm đặc biệt với tên gọi "Yuki- tsumugi: Những kỹ năng và vẻ đẹp của nghề dệt tsumugi" vào năm 2004 tại Bảo tàng của tỉnh. Ngoài ra, các tác phẩm Yuki - tsumugi liên tiếp được trưng bày rộng rãi trong các triển lãm có liên quan.

Kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi cũng nhận được sự quan tâm và hỗ trợ của chính phủ. Từ năm 1957, Cục Tài sản văn hóa của Nhật Bản đã mua những tác phẩm Yuki- tsumugi được làm bằng các kỹ thuật thủ công truyền thống để bảo tồn và phát huy.

Bên cạnh đó, từ năm 1971, Cục Tài sản văn hóa đã sản xuất những bộ phim tài liệu về kỹ thuật tinh xảo của nghề thủ công nhằm mục đích ghi thu lại bằng hình ảnh các kỹ thuật truyền thống. Những bộ phim tư liệu này giúp cho việc bảo tồn các kỹ thuật, đào tạo người thừa kế, nghiên cứu khoa học và phổ biến vốn tài sản văn hóa quý giá. Mỗi năm, Cục Tài sản văn hóa làm một bộ phim như thế và cho đến nay, 36 bộ phim tư liệu đã được sản xuất. Công

Sản phẩm dệt của làng Yuki - Ảnh: Tác giả

chúng có thể xem và tìm những tư liệu này tại các bảo tàng và thư viện. Tương tự, phim tư liệu về kỹ thuật dệt vải Yuki - tsumugi cũng đã được lên kế hoạch sản xuất.

Song song với việc sản xuất phim tư liệu, từ năm 1997, Cục Tài sản văn hóa của Nhật Bản mỗi năm tổ chức một cuộc triển lãm với tên gọi “Những kỹ năng tinh xảo và vẻ đẹp trong các tài sản văn hóa phi vật thể quan trọng của Nhật Bản”. Triển lãm này được diễn ra tại hai địa điểm khác nhau ở Nhật Bản, mỗi năm trưng bày tất cả các tác phẩm được làm bởi những người thợ thủ công hoặc từ những nhóm thợ thủ công để được công nhận là tài sản văn hóa phi vật thể quan trọng. Các tác phẩm vải Yuki - tsumugi cũng có mặt trong cuộc triển lãm, đây cũng là dịp để người dân Nhật Bản hiểu biết, quan tâm tới di sản này.

Thứ tư, kỹ thuật dệt vải Yuki - tsumugi cũng được đưa vào chương trình giáo dục trong nhà trường dưới hình thức “học đi đôi với hành”. Trường phổ thông trung học Daichi Yuki tại thành phố Yuki có một câu lạc bộ thực hành sản xuất vải mộc - nơi các học sinh của trường ngoài những giờ học tập chính khóa được tham gia vào các quy trình dệt vải thực tế. Những hoạt động ngoại khóa như vậy, có thể

làm cho thế hệ trẻ ngày càng quan tâm và yêu quý di sản văn hóa truyền thống của địa phương.

Thứ năm, việc bảo vệ thương hiệu vải Yuki - tsumugi cũng là vấn đề được chính quyền địa phương và cộng đồng làng Yuki quan tâm. Ở đầu mép mỗi tấm vải (theo khổ chiều rộng) là các tem giấy được dán bao gồm tem chứng chỉ đạt chuẩn, tem đăng ký thương hiệu, tem chứng chỉ của Hội Bảo tồn các kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba. Chỉ những tấm vải được dán những tem này mới được gọi là vải đạt chuẩn hay còn gọi là những tác phẩm Yuki - tsumugi có chất lượng.

Thứ sáu, vải Yuki - tsumugi thường được sử dụng để may trang phục Kimono truyền thống. Ngày nay, do những thay đổi nhanh chóng và quá trình phương Tây hóa, người Nhật ít mặc Kimono. Tuy nhiên, Hội Bảo tồn các kỹ thuật dệt Yuki - tsumugi Honba đã có những biện pháp thúc đẩy việc sử dụng trang phục truyền thống, bằng cách tổ chức các sự kiện văn hóa thường xuyên vào các ngày thứ 7 và chủ nhật, thu hút rất nhiều du khách, trong đó khuyến khích mọi người mặc Kimono. Vì thế, việc bảo tồn vải Yuki - tsumugi cũng góp phần giúp duy trì truyền thống và truyền lại cho thế hệ tương lai.

Thứ bảy, người dân làng Yuki vừa thạo nghề dệt

“Chọn sợi” ở làng dệt Yuki - Ảnh: Tác giả

vải Yuki - tsumugi vừa nỗ lực, linh hoạt trong cách quảng bá hình ảnh di sản của mình. Hình ảnh lá dâu tằm, con tằm - những biểu tượng gắn liền với nghề dệt vải Yuki - tsumugi đã được thấy trong các cửa hàng: treo, dán lên tường hoặc là hình ảnh trang trí của các loại bánh, kẹo truyền thống. Vải Yuki - tsumugi được bày bán không chỉ trong các cửa hàng bán vải, nhà trưng bày mà vào bất cứ quán cà phê, nhà hàng nào du khách đều có dịp được thưởng thức những tấm vải Yuki - tsumugi có chất lượng, hoặc cầm những quyển thực đơn trên tay, du khách cũng được nhìn thấy hình ảnh của vải Yuki- tsumugi (vải được sử dụng để làm bì bọc), làm các đồ quà lưu niệm (ví, dây đeo chìa khóa, móc điện thoại, khăn, calavat... Bằng cách làm như vậy, tài sản văn hóa quý giá này được thể hiện, giới thiệu với du khách trong mọi lúc, mọi nơi.

Kết luận

Từ những trình bày trên đây, có thể thấy rằng, truyền thống, lịch sử, di sản văn hóa của làng Yuki đã được bảo tồn, gìn giữ và phát huy từ thế hệ này sang thế hệ khác thông qua những nỗ lực của chính phủ Nhật Bản, chính quyền địa phương và các cộng đồng dân cư có liên quan. Đối với người

dân Nhật Bản, việc bảo tồn di sản văn hóa phi vật thể là điều không thể thiếu cho một nền văn hóa phong phú và đa dạng. Di sản văn hóa phi vật thể đa dạng của Nhật Bản đã được sinh ra từ lịch sử và khí hậu mang tính chất địa văn hóa. Những yếu tố di sản văn hóa phi vật thể đa dạng đã được truyền lại xuyên suốt đất nước và một số vùng đặc biệt. Những di sản đa dạng này là vô giá cho sự hiểu biết về lịch sử, văn hóa và sự tái khẳng định bản sắc đất nước. Việc truyền lại những yếu tố này và việc tôn trọng những hình thức đa dạng của di sản là điều không thể thiếu để đảm bảo rằng, nền văn hóa của Nhật Bản mãi giàu có và đa dạng trong tương lai.

Chúng tôi hy vọng, những kinh nghiệm bảo tồn di sản của làng lụa Yuki, tỉnh Ibaraki, Nhật Bản có thể áp dụng phần nào cho các làng nghề thủ công truyền thống nói chung và làng nghề dệt lụa nói riêng ở Việt Nam./.

N.T.T.H

Tài liệu tham khảo:

1- *Bảo vệ di sản văn hóa phi vật thể ở Nhật Bản* (Tài liệu do Cục Tài sản văn hóa Nhật Bản biên tập và xuất bản).

(Ngày nhận bài: 11/01/2015; Ngày phản biện đánh giá: 17/01/2015; Ngày duyệt đăng bài: 28/01/2015).